

לע״נ
 ר' משה ב"ר אליעזר
 ור' יצחק ב"ר מנחם מנדל

נאמנות רופאים

יום יום עולה השאלה האם הרופאים נאמנים, כלומר: האם אפשר לסמוך עליהם בנושא הלכתי. שאלה זו נידונה הן בקביעת רגע המוות, הן בהלכות שבת והן בחולה שצריך לאכול מאכלות אסורות ובעוד מגוון רחב של נושאים. במאמר זה אתייחס לדין נאמנות הרופאים בכלליותה ובדיני נידה בפרט. אין ספק ששאלה זו גורלית להרבה זוגות ביום-יום כאשר הם רוצים לברר שאלה בהלכות נדה, כגון: האם יש מכה שממנה בא הדם.

יסודו של דין נאמנות הרופאים מבוסס על הגמרא במסכת נידה (דף כב, ע"ב):

מעשה באשה שהיתה מפלת כמין קליפות אדומות, ובאו ושאלו את אבא, ואבא שאל לחכמים, וחכמים שאלו לרופאים, ואמרו להם: אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה שממנה מפלת כמין קליפות, תטיל למים, אם נמוחו - טמאה. ושוב מעשה באשה שהיתה מפלת כמין שערות אדומות, ובאה ושאלה את אבא, ואבא שאל לחכמים, וחכמים לרופאים, ואמרו להם: שומא יש לה בתוך מעיה, שממנה מפלת כמין שערות אדומות, תטיל למים, אם נמוחו - טמאה. אמר ריש לקיש: ובפושטין.

מהגמרא נראה שישנה התייעצות עם הרופאים ולמרות דברי הרופאים שישנה מכה, מובא בגמרא שעשו בדיקה, לבדוק אם זה דם שנימות. והקשה הרא"ש ממה נפשך אי האמינו לרופאים למה לי הטלת מים והרי - דם מכה טהור ואם-כן בשביל מה בדקו לאחר שהרופאים אמרו שיש שם מכה - אלא מוכח מכאן דהרופאים לא נאמנים, אך קשה דאי לא האמינו למה בכלל שאלו את הרופאים. וז"ל הרא"ש¹:

"וק"ל כיון שבא מתמת מכה אמאי טמאה, הא אמרינן בפרק כל היד הרואה דם מחמת מכה אפילו בתוך ימי נדתה טהורה דברי רבי, רשב"ג אומר אם יש לה וסת חוששת לוסתה, ומסיק דלכולי עלמא אשה טהורה ובדם דקאתי דרך מקור פליגי, אלמא אף על גב דהדם בא מהמקור, טהורה הואיל ובא מחמת מכה".

1. שו"ת הרא"ש כלל ב' תשובה י"ח.

בסימן קצ"א הביא ה"בית-יוסף" בסוף הסימן שמגמרא זו ישנה ראייה שאפשר לסמוך על הרופאים, ואילו ב"דרכי-משה" ס"ק ד', כתב שאדרבה לפי הגמרא מוכח שלא האמינו לרופאים, שהרי הצריכו להטיל במים. בעל "עבודת הגרשוני" כתב דנאמנות הרופאים אינה מלאה, אלא בגדר אומדנא, ובבדיקה בדקו אם דבריו אמת. כלומר בשאלות איסוריות שאין בהם פיקוח-נפש לא סמכין על הרופאים אלא רק באומדנא, ועל פי זה משמע דבדיקת הרופא לא העלתה ולא הורידה. אך צריך עיון בדבריו, האם מדובר דווקא על הרפואה בימות קדם או גם על הרפואה בימינו. החת"ס² הביא גם כן את ספקו של הרא"ש: אם האמינו לרופאים למה בדקו, ואם בדקו למה שאלו את הרופאים, בשביל מה גם רפואה וגם בדיקה ?? ובלשונו של החת"ס ביו"ד סי' קנ"ח:

"והנה בתשוי הרא"ש כלל ב' הקשה אש"ס ר"פ המפלת מאשה זו העלה ר' צדוק וכו' בעין לבנה ושאלו חכמים לרופאים וכו' הקשה הרא"ש ממנ"פ אי האמינו לרופאי למה לי הטלת מים ואי לא האמינו למה שאלו ולא נמצא ת"י על קושי זו ומהר"ם לובלין בתשוי נדחק ובכל זאת לא ת"י להלכתא אמאי סמכין אנן אבדיקת פושרין ולא נשאל לרופאים בכל פעם".

ומתוך החת"ס:

"אבל האמת יורה דרכו דאין לסמוך על הרופאים על גוף פרטי מה שהם שפטו בשכלם על גוף זה אבל המה נאמני בדברים כלליי שהמה מקובלים שיש כך וכך בעולם והנה התם במעשה דטבעין

2. חת"ס יו"ד סקנ"ח, קע"ג, וז"ל בסי' קע"ה: "ואומר אני הגם כי לדינא מסברא יש לדון כהגאונים הנ"ל דאין להאמין לרופא היכי דאיכא לברורי מ"מ לא ני"ל שיהיה זה די באר ישוב ק"י הרא"ש הנ"ל דאין לשון השי"ס מורה כוונתי והנלע"ד בזה כבר בארתי בתשוי אחרת דהיות כל דברי הרופאי אינו אלא אומד הדעת וכמ"ש "מעיל צדקה" שם שהם עצמם אומרים כי חכמתם הוא רק עיונת ע"כ המה נאמנים על הכלל ולא על הפרט רצוני שהם נאמנים לומר יש בטבע הכליות להוליד חצץ אדום אבל אינם נאמנים על הפרט על גוף זה שיש בכליותי חצץ כי אולי מחשבותם הטעם לשפוט על גוף זה משפט שקר ועתה אשה זו שהפילה כמין קליפות ושערות ואלו נמי היה נותנים בפושרי ולא נימוחו בכ"ז לא היינו מחדשים דבר חדש שיש לה שומא אלא היינו תוליי בדם יבש ואלו היו אומרי הרופאי גוף זה יש לו שומא נמי לא היינו מאמינים על גוף פרטי אך האמינו להם עכ"פ שיש במציאות בעולם שיהיי לאשה שומא שממנה תפיל שערות וקליפות ובדקו חז"ל ולא נימוחו עי"ז הי להם ראי שאשה זו יש לה שומא שהעידו הרופאים שיש מציאות בעולם כן נלע"ד ישוב ק"י הרא"ש עלי נכון בעזה"יית.

אי לא הרופאים אפי' הניחו במים ולא נימוחו הי' טמא דדם יבש נמי טמא אע"ג דלא שכיח כלל שיצא דם יבש כזה ובשגם בצורת קליפות ושערות וחול הדק והיה לנו לשפוט מזה שיש לה מכה שמוציאה כמו אלה מ"מ לא היינו תולים במה שאינו מצוי, אך באשר שהעידו הרופאים כששאלם על אשה זו ואמרו אשה זו מכה או שומא וכו' נהי דלא מאמינים להם על אשה ידועה רק מעשה שהיה כך הי' ששאלו על אשה ידועה.

מכל מקום נדע מזה דבר כללי שיש בעולם מציאות שיהיה לה מכה או שומא במעיים שממנה תפיל צורות אלו על כן כל פעם שנטיל להמים ולא נימוחו תולין במצוי שיותר מצוי ממכה ושומא צורת יבשים כאלו ממה שיהיה מהמקור וזה נ"ל נכון בעזה"י אי"כ הרי קמן דאין לסמוך על הרופא. אלא די"ל התם באי דאורי"י לטהר אשה לגמרי והכא בדרבנן מ"מ כבר כתבתי בשלא ריפא בפנינו פ"א אין להתיר כלל וזה יקר במציאות עפ"י תנאים שהתנתי לעיל ע"כ הרופאי האלו לפענ"ד הבל וריק יעזורו."

החת"ס טוען דסומכים על הרופאים בתאוריות כלליות שהדבר הזה קיים בטבע, אך לא סומכים על הרופאים שדבר זה קיים באיש פלוני. (על המדע-הסטטיסטי הם נאמנים, אך על המקרה הפרטי הם לא נאמנים).

בטבעין - ע"פ הבדיקה לבד לא היינו יודעים, כיוון דגם אם זה לא נימוח יתכן שזה דם, דלמא דם יבש. אך כאשר העידו הרופאים במעשה האשה שהפילה קליפות ואמרו שיש שם מכה - אנו מאמינים להם שישנה מציאות שיש קליפות מאשה כיון שהם אומרים דבר כללי מתוך הניסיון בהרבה גופים³ (דם יבש), אך אף על פי כן יתכן שזה לא מתאים למקרה ספציפי זה, כיון דאין גוף אחד דומה לחברו ולכן הצריכו חכמים בדיקה. יוצא דלחת"ס: האמינו חז"ל לרופאים בכלל הטבע להעיד שיש מציאות בעולם שתפיל אשה שומא ושערות.

בשו"ת "משפט כהן"⁴ ס"י ק"מ, דן לגבי המציצה שלאחר המילה, דהרופאים אומרים שזו סכנה, ואילו חז"ל אומרים דסכנה לא למצוץ. בתשובה זו מתבררת נאמנות הרופאים מול דברי חז"ל, וכן תוקף נאמנות דברי הרופא לגבי מחלה פלונית.

נטען שם, שלכל דברי הרופאים יש דין של ספק, כיוון שהדור הבא יבוא

3. ועוד כיוון דמצינו שהרופאים לומדים חכמת הניתוח על מתים גוים וידוע דמהות גופם שונה כיוון דהם אוכלים שקצים ורמשים חביל גופייהו, וע"כ אין לדון מכח זה על גופו של יהודי, וע"כ הם נאמנים רק בכלליות ולא על גוף פרטי. (ע"פ גמי שבת פו, ע"א ונדה לד, ע"ב).

4. וכן ב"דעת-כהן" תשובה קצ"א.

ויחקור גם מחלה זו ויפריך את דברי הרופאים שהיו לפניכם, ובלשונו: "אח"כ בא דור אחר וחקרה, שכל דבריהם מהבל המה, ומה שזה בונה זה סותר... א"כ יש לכל דבריהם דין ספק", ומה שהקלו לסמוך על הרופאים בדיני יום כיפור ושבת, היינו משום דהקלו בספק נפשות בכל התורה בר מתלת.

אחת הראיות שממנה רואים שדברי הרופאים הם בגדר ספק היא: מהדין של יום כיפור דשם אומרים דאם החולה אומר שהוא צריך לאכול ורופא אומר אינו צריך אמרינן דלב יודע מרת נפשו ומאכילים אותו על אף שהרופא אומר שהוא אינו צריך, ואם דברי הרופאים היו אצלנו בתורת ודאי איך מאכילים אותו. הרי אם נאמר שדברי הרופאים הוא דבר ברור א"כ נחזיק אותו לרשע, שרוצה לאכול ביום כיפור בלא חשש סכנה. (והרי ידוע דנפסק לדינא דאפילו מאה רופאים אומרים דאין צריך להאכיל אל החולה וחולה אומר דצריך מאכילים אותו).

ראיה נוספת לכך דדבר הרופא אינו ודאי ניתן ללמוד מהפסוק 'רפא ירפא' - מכאן שנתנה תורה רשות לרופא לרפאות, אך אם הרפואה הייתה דבר ודאי איך יעלה על הדעת שלא יהיה מחויב לרפאות, וכי אין עובר על לא תעמוד על דם רעך ?? אלא מכאן דעיקרי הרפואה אינם מוכרחים/ודאיים אלא ספק.

בהמשך דבריו הוא מיישב את קושיית הרא"ש, מדוע שאלו את הרופאים ואף על פי כן עשו בדיקה והטילו למים. ואלו עיקר דבריו: יש לחלק בין מדע רפואה לבין חוש ניסיון. רופא שאומר ראיתי משהו במיקרוסקופ, זה אינו נקרא רפואה אלא משקפיים גדולות דהיינו חוש ניסיון, ועל זה ודאי שסומכים. אבל דברים שהם מדע-הרפואה, שמניח הנחות, השערות-על ספק זה אין לסמוך. ובמקרה שעליו דנו, מהגמרא במסכת נידה, יש ליישב ולומר דהרופאים הם אלו שאמרו להטיל למים, כלומר סומכים על הרופאים (בדיקה ורופאים לא סתרי הדדי).

אם כן מה שהקשה הרא"ש בתשובות - אינו קשה כיוון דהרופאים אמרו שיש מכה. והייתי חושב דקשה: דאם יש מכה בשביל מה צריך לעשות מה שהרופאים אמרו להטיל למים, אחרי שאמרו שיש מכה. אלא דהרופאים אמרו שאין דרך מכה כזו כי אם להטיל בריות ולא דם, ואת זה בדקו. כלומר: דברי הגמרא הם לא השערה או החלטות מדעיות אלא חוש ניסיון. ובוהה הסתמכו לגמרי על הרופאים. וז"ל: "ובשכבר הימים אמרתי שרק דברים שהם יודעים ע"פ החושים בניסיון ראוי לקבל מהם, בתורת הנחות ודאיות...".

התוס' רא"ש בדף כב, ע"ב: עונה על קושיית הרא"ש, אלא שלחכמי ישראל לא היה את תוס' רא"ש לפניכם. התוס' רא"ש מעמיד את הסבר הגמרא, דמיירי שהרופאים בעצמם היו מסופקים, והם המליצו לעשות בדיקה. וז"ל:

אמרו אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה כו' לא שהיה ברור לרופאים שהיה לה מכה בתוך מעיה דא"כ אפילו אם נימוחו טהורה כדאמרינן לעיל הרואה דם מתמת מכה אפילו בתוך ימי נדתה

טהורה. אלא אמרו הרופאים אולי אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה
ויבדק הדבר ע"י הטלת מים אם נימוחו דם נדה הוא ולא בא
מחמת מכה...

ומתוך הדברים שביארנו ניתן לראות דבדבר ודאי הרופאים קובעים, וסמכין
עליהם.

ניתן לסכם את הדברים עד כאן ולומר דיש ב' גישות:
א. הרפואה אינה נאמנה - אלא א"כ יש הוכחה באמצעות החוש.
ב. יש נאמנות לרפואה. (תוס' רא"ש).

בתשובת "היכל-יצחק" אה"ע סי' ח' כתב על דברי הגמ' כפי שהבאנו עתה
אך נשאר בצ"ע וז"ל:

ובהא דנדה כ"ב כבר העיר... שמשם מביאים שיש ראייה כנגד
נאמנות הרופאים, הנה אין לי פנאי לעיין אבל פשטות הדבר
שחכמי הרופאים בעצמם אמרו שתטיל למים, ומוכח שמה שאמרו
אשה זו מכה יש לה בתוך מעיה אינה אלא בגדר השערה אך
השערה הניתנת לבחינה ע"י הטלה למים, והם הרופאים בעצמם
אמרו תטיל למים ומה ראייה היא זו? אדרבה מכאן מוכח שסומכין
עליהם שהרי אם לא נימוחו טהורין, וכלום זה דבר שניכר אף
להדיוט, וכלום לא יתכן דם חזק כ"כ שיתקשה עד שלא נימוח
במים אלא שזה מבוסס על נסיונם וידעתם של הרופאים, וצ"ע.

ב"טהרת הבית" סימן ה' סעיף ח' כתב: "רופא שאמר לאחר שהסתכל
במכשיר, שיש לה מכה שמוציאה דם נאמן, ואפילו אם הוא גוי, או רופא יהודי
שאינו שומר תורה ומצוות, והטעם משום דהוי מילתא דעבידא לאגלוויי". (וכן
הוא ראה כאן דבר ודאין).

את עניין הסמיכה על הרופאים בהלכות נידה, מצינו במספר מקומות
מפורשים:

א. בסי' קצ"ט, ב כתב הרמ"א שאשה שהרופאים צוו אותה שלא תחוף
ראשה במים רק בין, יש לשאול לרופאים האם היין מסבך את השערות, ואם
אומרים שאינו מסבך יש לסמוך עליהם. מקורם של דברי הרמ"א הם בדברי
המהרי"ק בשורש קנ"ט שהוזכרו בדברי הב"י, שכתב: "ובכל מקום מצינו
שסמכו חכמים על דברי הרופאים לענין נדה וגם לענין חולה ביום הכיפורים
ומעשים בכל יום שאנו סומכים על דברי רופאים גויים להאכילם"⁵.

5. בסי' ק"צ, מד מצינו דאין סומכין על כיבוס של גוי, ונראה דהטעם דבסי' קצ"ט כן סמכין
הוא משום: דבודקים אותו וע"כ אין לחוש שישקר.

ב. בסיי קפ"ו ישנו דיון האם רופא נאמן על רואה מחמת תשמיש לומר שנתרפאה, באמצעות תרופות. ב"ספר התרומה" ס"י ק"ז כתב דאם תרצה להתרפאות צריכה שתתרא קודם שתתחזק אבל לאחר שתתחזק צריך עיון אם תוכל לסמוך על רפואה לשמש אח"כ אפילו אם הוא רופא מומחה, וכן כתבו גם הסמ"ג והסמ"ק וז"ל: "צ"ע אם הוא יהודי רופא מומחה אם תוכל לסמוך עליו אם לא". ובהגה"מ ד, כא לאחר שהביאו דברי הסמ"ג כתבו בשם ריצב"א שאם אמר לה הרופא שנתרפאת משמשת על סמך דיבורו אם הוא ישראל. (ואין סומכין על גוי כיון דעליהם נאמר 'אשר פיהם דבר שוא') ומיהו אם תראה האשה שפסק דם וסתה וראייה שלה ע"י רפואות וניכר שהועילו נראה דיש לסמוך אף על גוי. השו"ע שם בסעיף ח' הביא בתחילה את דברי הסמ"ג דצ"ע אם נאמן ואח"כ הביא את דברי הריצב"א ויש מי שמתיר אם אמר לה רופא ישראל שנתרפאה...!

ג. בסיי קצ"א לגבי רואה חצץ אדום במי-רגלים: מצאה כמין חצץ אדום במייר בתוך הספל ועל שפתו וידוע לרופאים שחצץ אדום רגיל להיוולד בכליות, טיהר הר"ן לתלות שזה ממכה כיון שיש לה כאב. הב"י תמה דיש לטהר גם בלא כאב ומייר בהסתמך על עדות הרופאים בלבד כמבואר בנדה כב על אשה שהפילה כמין קליפות ושאלו לרופאים. הדרכי-משה חולק דמוכח בגמ' שלא טיהרו על סמך עדותם של הרופאים אלא הטילו למים פושרים וערכו בדיקה.

ניתן לסכם ולומר שוודאי ניתן לסמוך על רופאים כאשר הם אומרים דבר ודאי שאילו היו לנו "משקפיים גדולות" לראות זאת גם היינו אומרים כך ויתכן שאף לולי זה ניתן לומר שאפשר לסמוך על הרופאים בדבר שמוכח אצלם מהנסיון ואנו יכולים לראות את התוצאה (כגון: ברואה מחמת תשמיש שהרופא אומר שפסק הדם או בדוגמא שהזכרנו לעיל לגבי חפיפת הראש שלא במים וכו') כיוון דאין לחשוש שהרופא ישקר משום דהדבר עתה יבדק והרופא יודע שאם ימצא דובר שקר הוא עלול להפסיד את מקום עבודתו. ומאידך גיסא, כאשר הרופא אומר שכדאי אולי לנסות לטפל בדרך פלונית שהיא עדיין לא הוכחה כברורה על-ידי הניסיון אלא היא רק השערה אין לשמוע בקולם וקל וחומר כאשר חז"ל אומרים להיפך. ובתפילה שלא נזדקק לרופאי אדם אלא רפאנו ה' ונרפא כי תהילתנו אתה, ואם ישנם חולים - שלח רפואה שלימה לכל מכאובם.